

stále více v nedostatku vlastních pozitivních koncepcí, nedostatku nahrazovaném útočnou orientáciou proti zemím reálného socializmu, predovšetkým proti Sovietskému svazu. Tento nedostatok sa má nyní kamuflovať tzv. bojom za ochranu ľudských práv a vyzdvihovaním „polycentrizmu“ v medzinárodnom komunistickom hnutí.

Základní sociálne politické procesy našej epochy – upevnenie svetovej socialistickej sústavy, vzrústajúca sila a politická autorita medzinárodnej dělnickej triedy, stále jasnejšie chápanie jej historického poslania masami pracujúcich – určujú nevídanou šíriu nástupu marxisticko-leninských ideí, a tým ovšem i ostrosť ideologických bojů súčasnosti.

Viliam Horňák

V. A. Jadov: Sociologický výskum – metodológia, program, metódy

Bratislava, Pravda 1977.

V nakladateľstve Pravda vyšla publikácia jedného z najvýznamnejších sovietskych sociológov, leningradského vedca a pedagóga V. A. Jadova. Kniha sa dostáva k nášmu čitateľovi päť rokov po jej vydaní v ZSSR.

V tomto období sa u nás objavilo niekoľko pôvodných sociologických prác i zahraničných titulov. Avšak ani táto skutočnosť neuberá recenzovanej práci na význame a dôležitosti, pretože autor sa zaoberá zložitými a náročnými problémami, o ktorých sa doposiaľ vedú diskusie.

Jadov kladie dôraz na metodológiu sociologických výskumov. V tejto súvislosti rozpracováva a vysvetľuje mnohé otázky. Ďalej sa zameriava na vybrané problémy sociologickej teórie i na niektoré metodické postupy v našej literatúre menej rozpracované. Využíva rozsiahly materiál získaný sovietskymi sociológmi, kriticky a tvorivo čerpá z poznatkov buržoáznej sociológie.

Štruktúra práce je charakteristická vstupmi k jednotlivým problémom, v ktorých sú vymedzené základné pojmy a v ďalšom je ich obsah rozvinutý. Cenná je skutočnosť, že jednotlivé kapitoly sú úzko späté navzájom z hľadiska marxistickej gnozeológie.

V prvej kapitole autor vychádza z nevyhnutnosti ujasniť si predmet marxistickej sociológie a rozlíšiť rôzne úrovne sociologického zobecnenia. Rozvíja princíp konkrétneho, historického a materialistického prístupu pri analýze hromadných sociálnych javov a dospieva k záveru, že ďalší rozvoj marxistickej sociologickej teórie úzko súvisí s výstavbou špeciálnych sociologických teórií. Ukazuje, že závislosť vývoja marxistickej sociológie spočíva v konkrétnom chápaní mechanizmu sociálnych vzťahov.

Ako je známe, základom každej teórie je rozsiahla oblasť faktických poznatkov. Aký charakter má faktický poznatok – sociálny

fakt – v sociológii, do akej miery je pravdivý a hodnotový, to analyzuje autor v pokračovaní kapitoly. Uvedené sú pritom podnetné Leninove poznámky o dialektickej definícii pojmu v súvislosti s pravidlami sociálneho výskumu. Je podčiarknuté, že svetový názor badateľa sa významne začleňuje do tkaniva výskumných procedúr a popisovania faktov. Podľa autora „sociálny fakt“ vedecky opisuje a zovšeobecňuje hromadné sociálne udalosti, má hodnotu sociálno-štatistického faktu, a pretože je opísaný pojmovým aparátom sociologickej teórie, je možné hovoriť o sociologickom fakte.

Ďalšia časť kapitoly je orientovaná na objasnenie pojmu metodológia a jej rôznych aspektov. Pre Jadova je metodológia „logikou vedeckého bádania alebo stratégiou postupov vedeckého výskumu“ (s. 35).

Autor zdôrazňuje spätosť heuristickej funkcie metodológie s predmetnou oblasťou skúmania a upozorňuje, že pozitivistí oddeľujú sféru metodológie od predmetnej časti teórie. Zovšeobecňuje konkrétne príklady a dospieva k rozdeleniu metodológie na:

- metodológiu všeobecnej sociologickej teórie,
- metodológiu sociologického prieskumu,
- špeciálnu metodológiu sociologického výskumu.

Uvedené rozdelenie je pozoruhodné a veľmi podnetné.

V závere kapitoly upozorňuje na terminologickú nejednotnosť pri pomenovaní jednotlivých postupov v sociologickom výskume a na skutočnosť, že podiel postupov výskumnej práce, charakteristických pre sociológa, nie je veľký, pretože využíva mnohé všeobecné metódy a spoločné postupy s inými sociálnymi bádateľmi.

To, čo tvorí špecifickosť, súvisí so špeciálnou predmetovou oblasťou sociológie, so spoločenskými javmi. Jadov sa preto zaoberá metódami, technikou a procedúrami, vytvárajúcimi súhrn operácií s empirickými údajmi o hromadných sociálnych procesoch.

Druhá kapitola začína podrobným rozborom jednotlivých krokov programu, ktoré musí výskumník realizovať. Je prirodzené, že táto kapitola má výrazne didaktický charakter. Kľúčový význam pre celú kapitolu má myšlienka o gnozeologickej a predmetovej stránke problému. Obe roviny sa premietajú do objektu výskumu, ktorý obsahuje sociálne protirečenie a predmetu skúmania vymedzujúceho významné vlastnosti, stránky, zvláštnosti objektu. Za podstatné pre kvalitnú interpretáciu považuje autor vyčlenenie kľúčových pojmov, vyjadrujúcich uzlové body skúmaného problému, a ich empirickú interpretáciu. Celý tento proces by sa mal opierať o viac-menej systematické predstavy o predmete výskumu ako celku.

Interpretácia veľmi úzko súvisí aj s ďalším problémom, s formuláciou a uplatňovaním hypotéz. Súhlasím s názorom autora, podľa ktorého prítomnosť alebo neprítomnosť hy-

potéž je najlepšou skúškou na odlišenie výskumu ako komentára od výskumu ako hľadania (s. 78). Autor naznačuje spôsoby overovania hypotéz a postup ich rozvíjania do systému overovaných predpokladov.

Súčasne delí hypotézy z hľadiska

- stupňa všeobecnosti predpokladov,
- úloh výskumu,
- rozpracovanosti a podloženosti,
- obsahu predpokladov.

Formulované sú požiadavky, ktorým musí vyhovávať dobre postavená a overiteľná hypotéza. Práve táto časť ukazuje na prínos niektorých kriticky posúdených myšlienok buržoázných sociológov pre marxistickú sociológiu.

Kapitolu uzavierajú všeobecné požiadavky na výskumný program a názor zdôrazňujúci, že dôkladne vypracovaný program je významným výsledkom vedeckej práce. Publikovanie takéhoto programu sa podobá udeľeniu licencie na výrobu vedeckých záverov.

Tretia kapitola nesie názov — Primárne meranie sociálnych charakteristík. Autor sa zaoberá problematikou merania z hľadiska logického. Je presvedčený o tom, že všetky, dokonca aj tie najzložitejšie sociálne javy sa dajú kvantifikovať a merať z hľadiska ich rozpätia, intenzity a frekvencie. Názor vyplýva z kvalitatívno-quantitatívnej určenosti všetkých javov a objektov reálnej skutočnosti, charakterizovanej vo filozofii kategóriou miery. Súčasne upozorňuje, že hlavné pre hľadanie meracieho nástroja je obsahová kvalitatívna analýza objektu merania a problém je len čiastočne matematický. Vytyčuje podmienky, za ktorých bude meracia procedúra maximálne vhodná.

V ďalšej časti sú presne vymedzené etapy, ktoré tvoria nevyhnutné predpoklady pre spoľahlivé zostrojenie budúcej škály. Je to:

- klasifikácia objektov v rámci koncepcie výskumu,
- hľadanie rozpätia vlastností vyčlenených pri kvalitatívnej analýze,
- hľadanie empirických indikátorov alebo znakov vlastností objektu, ktoré sa dajú triediť alebo rozložiť do kontinua,
- ujasnenie, či každá z jednotiek zaujíma na kontinuu určité miesto podľa indikátorov.

V bezprostrednej naväznosti je časť kapitoly venovaná overeniu platnosti procedúr merania — podloženosti (validity), stálosti a presnosti. Je možné úplne súhlasiť s myšlienkou, že spolu s patričnou pozornosťou venovanou spoľahlivosti merania treba pozorne sledovať teoretické premisy programu a kvalitnú interpretáciu hlavných pojmov.

Po určení základných východisiek autor usporiada škály podľa vzrastajúcej schopnosti zodpovedať požiadavkám najrozmanitejších číselných operácií. Pripomína, že sociológia sa musí spravidla uspokojiť s klasifiká-

ciou podľa nominálnej škály alebo usporiadaním objektov merania.

Záver kapitoly patrí charakteristike použitia a významu Guttmanovej a Thurstonovej škály.

V štvrtej, najrozsiahlejšej časti publikácie sa autor vracia k otázkam, ktoré boli už v obecnej polohe naznačené. Pomerne podrobne triedi a popisuje metódy zhromažďovania údajov. Zdôrazňuje existenciu troch metód zhromažďovania primárnych informácií: pozorovanie, štúdium literárnych prameňov a dotazovanie. Pripomína, že všetky ostatné metódy sú rôznymi kombináciami uvedených postupov. Viac ako v predchádzajúcich kapitolách je na tomto mieste uvedené množstvo konkrétnych príkladov. Autor plne využíva svoje bohaté skúsenosti a upozorňuje na zvláštnosti jednotlivých spôsobov zhromažďovania informácií. Kapitola je uzavretá stručnou charakteristikou niektorých psychologických procedúr.

Posledná, *piatá kapitola* je venovaná oblasti analýzy zhromaždených informácií. Autor rozlišuje dve triedy procedúr na analýzu údajov.

Do prvej triedy zaradil deskriptívne procedúry: triedenie, klasifikáciu a typologizáciu. Druhú skupinu tvoria procedúry, ktoré majú za cieľ určiť vzťahy vzájomného pôsobenia a determinovanosti.

Mimoriadne zaujímavá je časť zameraná k typologizácii. Pre túto metódu je charakteristické hľadanie stálych kombinácií vlastností sociálnych objektov skúmaných v niekoľkých meraniach. Popis je opäť dokumentovaný príkladmi z empirickej a teoretickej typologizácie. Naznačené myšlienky môžu byť významným príspevkom k ďalšiemu rozpracovaniu otázok typologizácie.

V záverečnom paragrafe Sociálny experiment — metóda overenia vedeckej hypotézy Jadov kriticky posudzuje možnosti a prínos experimentu pre sociologickú teóriu i praktickú riadiacu činnosť. Autor uzaviera prácu poznámkami k organizácii a plánovaniu výskumu.

Domnievam sa, že vydanie recenzovanej publikácie patrí k významným vydavateľským počínom bratislavského nakladateľstva Pravda. Veďa práca našich autorov Katriaka, Zicha, ktorými sa začínajú pokrývať potreby rozvoja marxistickej sociologickej teórie, je aj tento príspevok vysoko kvalifikovaným. Predovšetkým záujem o aktuálne potreby spoločenskej praxe a pritom jasná a zrozumiteľná formulácia problémov spolu s uplatnením množstva konkrétnych príkladov, to všetko zvyšuje prístupnosť knihy.

Práca sovietskeho autora Jadova bude vítaným pomocníkom všetkým záujemcom o sociológiu, študentom, výskumníkom, riadiacim pracovníkom i ďalším, ktorí hľadajú hlbšiu orientáciu v metodológii sociologických výskumov.

Ján Mišovič